

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՂԻՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

160.- Ս. ԳՐՈՑ ՎԵՐԱԲԵՐՄԱՄԲ ՆԵՐ-
ՔԻՆ ԶՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.- Աստուածաշնչա-
կանութեան մասին հիմնական տեսութիւն
մը պարզելու դործը կը դիւրանայ, երբ ու-
սումնասիրարար ակնարկ մը դէք նետենք
այն պարագաներուն վրայ, որոնցմով կըր-
նայ բացատրուիլ այն հոգեբանական եւ բա-
րոյական դրութիւնը՝ որուն մէջ կը զբա-
նուէին սրբազիր հեղինակները, Սուրբ Գրի-
քը դրած ատեն, եւ որով միաժամանակ կը
բացատրուի Ս. Գրոց դրականութեան ընդ-
հանուր նկարագիրը:

Արդ, առաջին ուշադրաւ կէտը որ կ'երե-
ւի Ս. Գրոց մէջ սա է՝ թէ իւրաքանչիւր հե-
ղինակի ոճ ունի անոր մէջ իւր ինքնուրոյնու-
թիւնը, այնպէս որ պայծառօրէն կ'երեւի թէ
դործը ոչ միայն իւր ամբողջութեան, այլ իւր
զանազան մասերուն մէջ իսկ՝ հետեւ է մի-
ակ հեղինակի մը երկը ըլլալ: Անկարե-
ւի է ժխտել հոգեկան խառնուածքի, մտա-
ւոր վիճակի, զգացմանց, ձգտումներու հա-
յնցողութեան, զարգացման աստիճանի,
կրթութեան կերպի եւ զաստիարակութեան
տարբերութիւնները, որոնցմով իւրաքան-
չիւր դրքի հեղինակ կը զատորոշուի միւս-
ներէն: Մինչ Պօղոսի թուղթերը անոր բու-
ռն ընաւորութիւնը ցոյց կու տան, Յով-
հաննէսիները անոր քաղցր հոգին կը
պարզեն: Ասկէ հարկ կ'ըլլայ հետեւցնել թէ
եթէ Աստուած նոյնիսկ ինքը անոնց թելադ-
րած ըլլայ իրենց խօսքն ու ոճն ալ, պէտք է
սեղմած՝ կաշկանդած ըլլայ անոնց ինքնու-
թիւնը. ընդհակառակը, ներշնչումը՝ ա-
ռանց ինքն իւր մէջ այլայլուելու, ինքը
պէտք է ազդուած ըլլայ հեղինակին սեփա-
կան հանգամանքներէն, անոր ձեւին մէջ
կերպարանուելով:

Երբորդ նկատելի կէտը այն է, որ եր-
բեմն տարբեր հեղինակներէ տարբեր կերպով

յառաջ բերուած կը գտնուի պատմական
խօսք մը, որ անշուշտ ի սկզբան մէկ ձեւով
միայն պէտք է ըսուած ըլլայ, եւ որուն կա-
րեւորութիւնն ալ կը պահանջէ որ մէկ ձե-
ւով պահուած ու աւանդուած ըլլայ: Այս-
պէս է Քրիստոսի վերջին ընթրիքին մէջ
հացին ու բաժակին մասին ըսած Յիսուսի
խօսքը, զոր տարբեր ձեւերով յառաջ կը
բերեն Աւետարանիչք ու Պօղոս: Այսպէս,
ըստ Մատթէոսի, «Առէք, կերայք, այս է
մարմին իմ... Արբէք ի դմանէ ամենեքին,
զի այդ է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ ի վե-
րայ բազմաց հեղանի ի թողութիւն մեղաց»
(Մատթ. ԻԶ 26-28): Ըստ Մարկոսի, «Առէք,
այդ է մարմինն իմ... Այս է արիւն իմ նո-
րոյ ուխտի, որ փոխանակ բազմաց հեղանի»
(Մրկ. ԺԴ 22-24): Ըստ Ղուկասու, «Այս է
մարմին իմ որ վասն բազմաց տուեալ...
Այս բաժակ է նոր ուխտ իմով արեամբ վա-
որն բազմաց հեղույ» (Ղուկ. ԻԲ 19-20):
Ըստ Պօղոսի, «Այս է իմ մարմին, որ վասն
ձեւ... Այն բաժակ նոր ուխտ իմով արե-
ամբ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ 24-25):

Երբորդ նկատելի կէտն է այն թէ սրբա-
զիր հեղինակներն իրենք իսկ կը վկայեն թէ
մարդկօրէն աշխատանքով է որ յօրինած են
իրենց գիրքերը, ի հարկին ուրիշներէ իսկ
քաղելով զանոնք: Այսպէս, Բ Մակարայեց-
ւոց հեղինակը կ'ըսէ. «Ձայն ամենայն որ
ինչ միանդամ ի ձեռն Յասոնեայ Կիւրենաց-
ւոյ ի հինգ զլուխս զպրութեան ցուցեալ է,
զայն ամենայն ջանացաք ի մի զլուխ հրո-
վարտակիս կարճ ի կարճոյ ցուցանել»: Ա-
պա, յայտնել վերջ համառօտ գրելուն նը-
պատակը, կ'աւելցնէ. «Եւ մեզ որ զաշխա-
տութիւնս զայս յանձն առաք վասն համա-
ռօտ բանիս, մի դիւրին բան համարեալիք
կամ սակաւ քրտանց կամ տքնութեանց ար-
ժանի» եւայլն (Բ Մակ. Բ 24-27): Բայց

որպէսզի մեր նկատողութիւնները միայն երկրորդական գրքի մը առթիւ չլինին, կը յիշենք չորրորդ Աւետարանչին խօսքը: «Եւ որ ետեան՝ վկայեաց, եւ ճշմարիտ է վկայութիւն նորա» (Յովհ. ԺԹ 35): Կը յիշենք Ղուկասու խոստովանութիւնը թէ իր գործը գրած է յաւանդութեանց քաղուած վկայութեանց համեմատ. «Բանդի բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւն վաւրն իրացն՝ հաստատելոց ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ՝ որք ի սկզբանէ ակնատեսք եւ սպասաւորք եղեն բանին: Կամ եղև եւ ինձ՝ որ ի սկզբանէ գհեա երթեալ էի ամենայնի՝ ճշմարտութեամբ, կարգաւ գրել» (Ղուկ. Ա 1-3): Նկատելի է դարձեալ որ սրբագիր հեղինակներէն իւրաքանչիւրը պատմական իրաց մասին այնչափ եւ այնպէս կը գրէ՝ որքան եւ ինչպէս տեղեկացած էր ինքը, ի լրոյ եւ կամ տեսնելով: Արդ, այս բոլորէն կը հասկցուի թէ Աստուածաշունչի մատենագիրները իրենց գրածներուն մէջ ամէն բանի համար եւ անընդմիջապէս Աստուծմէ չէ որ թելադրուած են, այլ՝ իրենց գիտցածը գրած են ԵՐԿԻԻՂԱԾ ԸԶՊԱՅՄԱՄԻ:

Դիտելի է նմանապէս որ եթէ բառերն ու խօսքերը աստուածային թելադրութեան արդիւնք եղած լինէին սրբագիր հեղինակներուն մօտ, ստիպուած պիտի լինէինք միայլ բնագիրները նկատել Աստուածաշունչ, իսկ թարգմանութիւնները ոչ միայն պիտի չլինէին ընդունելի, այլ նաեւ պիտի նկատուէին խոտելի, ինչ որ չէ եղած երբեք: Բոլոր քրիստոնեայ ազգերը միշտ պատուած են Աստուածաշունչի թարգմանութիւնները, Հրեաներն իսկ յարգալից եղած են անոնց մասին: Ու Նոր Կտակարանի սրբագիր հեղինակները Հինէն մէջբերումները Եօթանասնից թարգմանութենէն է որ կը կատարեն:

Եւ վերջապէս, պէտք է նկատի ունենալ թէ աստուածաշնչութիւնը կամ աստուածային ներշնչութիւնը ինքնին չէ բնաւ եւ երբեք չէ ալ նկատուած նոյն՝ աստուածային յայտնութեան հետ: Յայտնութեամբ մարդ կ'իմանայ իր զիտցածը: Աստուածային յայտնութիւնը կ'ընդունինք մարդաբէական եւ վարդապետական խնդրոց, եր-

բեմն նաեւ պատմական անձանօթ զործոց առթիւ, իբրեւ զեկուցում չզիտցուած բաներու: մինչ ներշնչութիւնը ոգեւորութիւնն է զոր մարդ կ'ունենայ անձնական հմտութեամբ կամ որեւէ կերպով՝ զիտցած բանի մը վրայ գրած կամ խօսած տեսներ:

161- ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԵՐՇՆՁՈՒԹԵԱՆ ԷԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ. - Վերեւ յառաջ բերուած նկատողութիւններէն վերջ, զըժուար չէ այլեւս խորհիլ թէ աստուածաշնչականութեան էական պայմանները պէտք է համարուին նախ՝ աստուածային բացասական հովանաւորութիւնը, որով զրոյր զերծ կը մնայ սխալանքներէ, յետոյ՝ մտքի զրական լուսաւորութիւնը, իմաստը քաջ ըմբռնելու, լաւ միտք պահելու եւ անթերի արտայայտելու համար զայն: Այս երկրորդ պայմանին անհրաժեշտութիւնը շուտով կ'ըմբռնենք, եթէ դիտենք թէ սրբագիր հեղինակներէն շատերը, որոնք մտաւորական զարգացման տեսակէտով չափաւոր կարողութեան տէր անձինք կը թուին եղած ըլլալ, պիտի չկարենային՝ եթէ միայն իրենց սահմանափակ կարողութիւններուն ապաւինած լինէին, ոչ յատկօրէն վերահասու լինիլ իրենց գրած պատմութեանց, աւանդած վարդապետութիւններուն եւ յայտնած բարոյական տեսութիւններուն, ոչ ալ մանաւանդ այնքան հեղինակօրէն պիտի կարող ըլլային փոխանցել զանոնք այլոց: Իբր երրորդ եւ վերջին պայման հարկ է մատնանը՝ չել գրելու աստիճան աստուածային ազդեցութեամբ կատարուած իրական առաջնորդութիւնը, զոր կրնանք նաեւ թելադրութիւն կոչել, եւ որ կը կատարուի թէ կամբ զըրելու մղելով եւ թէ մտքին ցոյց տալով գրելի բաները: Յայտնի է թէ այսպիսի թելադրութիւն մը չի ջնջեր ոչ բանական կամքին ազատ զործողութիւնը եւ ոչ ալ կամքի ազատութիւնն ինքնին:

Բացասական հովանաւորութեան, զրական լուսաւորութեան եւ իրական թելադրութեան այս երեք պայմաններով կարելի է բացատրել արդարեւ Սուրբ Գրոց աստուածաշնչականութիւնը. վիճակ՝ որուն մէջ իրարու կ'ընթացակցին աստուածային եւ մարդկային ներգործութիւնները, աստուա-

ծային ներդործութեան ուղղակի առարկաները լինելով իրերը եւ իմաստները, իսկ մարդկային ներդործութեան (որ մասամբ միայն կը մասնակցի իրերուն եւ իմաստներուն) ուղղակի առարկաները լինելով խօսքերն ու բառերը: Աւերման ներշնչութիւն կամ ապտուածանչութիւնը ըսելով պիտի հասկնանք այն յատուկ անդհեցութիւնը որ աստուածային ներդործութեամբ կը կատարուի սրբազիր հեղինակներուն վրայ՝ թելադրութեամբ, լուսաւորութեամբ եւ հովանաւորութեամբ, ուղիղը գրելու եւ գէպի անուղիղը չդալթելու համար:

Սուրբ Գրոց աստուածանշականութիւնը սահմանելէ վերջ, կը մնայ հիմա հաստատել զայն իրր ճշմարտութիւն:

162. -- ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՆԶՈՒԹԵԱՆ ՓԱՍՏ. -- Սուրբ Գիրքի աստուածանշութեան իսկական եւ հիմնական փաստը ինքնաբերաբար յառաջ կու գայ քրիստոնէական կրօնի վերաբերմամբ հաստատուած ճշմարտութիւններէն: Ինչպէս որ աստուածաբանութեան զազափարն է որ կ'առաջնորդէ զմեզ ուղղակի կրօնի գոյութեան համոզումին, կրօնի զազափարը՝ յայտնութեան, յայտնութեան զազափարը՝ քրիստոնէութեան, քրիստոնէութեան զազափարը՝ եկեղեցիին, նոյնպէս Ս. Գրոց աստուածանշութեան կամ քրիստոնէական եկեղեցւոյ գոյութեան աստուածային ներշնչութեան զազափարը այնքան սերտ կերպով միացած է քրիստոնէական կրօնի եւ եկեղեցւոյ հետ, որ քրիստոնէութիւնը իսկապէս չի կրնար ճշմարիտ լինիլ՝ առանց իր գիրքերուն Աստուածաշունչ լինելուն:

Քրիստոնէական կրօնի քրիստոսական գրոց աստուածային ներշնչութիւնը անընդհատական եւ անսահմանական համոզումն է բովանդակ քրիստոնէութեան. այնպէս որ չէ եղած եւ չկայ քրիստոնեայ մը որ տարակուսի այս մասին: Եթէ այսպէս չլինէր, այն ատեն հարկ պիտի լինէր որ ընդունէինք թէ ներքին եւ արտաքին բոլոր նշաններով հաստատուած ճշմարիտ կրօնը իր մէջ կը պարունակէ ոչ-ճշմարիտ հիմ մը. ու ապիկա պիտի ըլլար սոսկալի կերպով հակասական բան մը: Հետեւաբար, բոլոր այն

փաստերը, որոնք կը հաստատեն կրօնն ու եկեղեցին, միանգամայն կը լինին փաստերը Աստուածաշունչ Գրոց, կամ, ուրիշ խօսքով, Աստուածաշունչ Գիրքը կը հաստատուի իշխանութեամբ Քրիստոսի եկեղեցիին եւ աւանդութեամբ Քրիստոսի կրօնքին, որոնք հաստատուած են արդէն:

Միւսնոյն փաստը ուրիշ սեպտութեամբ մըն ալ կրնանք ներկայացնել: Աստուծոյ եղած ճշմարիտ յայտնութիւնը, ինչպէս հաստատեցինք արդէն, եղելութիւն լինելէն վերջը չէր կրնար մարդոց ձեռքը մնալ, այլ՝ աստուածային հովանաւորութեան, որուն կը պատկանի ճշմարիտ յայտնութեան ճշմարիտ պահպանութեան գործը: Այս փաստով ցոյց տուինք այն ատեն եկեղեցւոյ ուսուցչական իշխանութեան կամ գրական անսխալութեան ապահովութիւնը: Արդ, նոյն փաստը մեզի կը ծառայէ նաեւ ցոյց տալու եկեղեցւոյ պաշտօնական գրութեանց ապահովութիւնը կամ եկեղեցւոյ Գիրքերուն անսխալութիւնը, զոր ուրիշ բառով կը կոչենք աստուածանշութիւնը:

Միայն պէտք է նկատել որ եկեղեցւոյ համար աւելորդ սեպեցինք ներշնչութեան պայմանը, մասնդի բացասական հովանաւորութեան պայմանը բաւական էր եկեղեցիէն բխած ուսուցչական իրական ապահովութեան համար, զի հոն աւանդութիւնը, իշխանութիւնը եւ համայնական համաձայնութիւնը գուղընթաց միջոցներ էին ճշմարտութեան պահպանումին համար. իսկ այդ պայմանները չեն կրնար ճշմարտութիւն մէկ անհատական անձի մը վրայ, որ պաշտօնապէս արձանագորդ աստուածային ճշմարտութիւնները. ուստի եւ սրբազիր հեղինակներուն համար անհրաժեշտ է դրական ներշնչութիւն՝ ճշմարիտ յայտնութեան ճշմարիտ պահպանումին համար:

Այսպէս, աստուածային ճշմարտութիւնը որ մի է իր էութեանը մէջ եւ որ մարդոց կը յայտնուի իրենց գերագոյն նպատակին հասնելու համար, կը կոչուի եւ է վարդապետութեան վերաբերմամբ՝ յայտնութիւն, սրբազիրներուն վերաբերմամբ՝ ներշնչութիւն եւ եկեղեցւոյ վերաբերմամբ՝ հովանաւորութիւն:

163.- ԱԻԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՓԱՍՏ.- Նոր կրտակարանին համար՝ քրիստոնէական աւանդութենէն, իսկ Հինին համար՝ Հրեաներուն աւանդութենէն քաղուած փաստը մեծ ուժ ունի: Եւ սակայն, քանի որ աւանդութիւնը հիմնուած է Աստուծոյ խօսքին վրայ, որ է նոյն ինքն Սուրբ Գրոց պարունակութիւնը, անկէ քաղուած փաստն ալ կատարեալ պիտի չլինէր՝ եթէ չլրացուէր կրօնի եւ եկեղեցւոյ ճշմարիտ փաստովը: Աւանդութեան փաստը պարզապէս կը զօրէ աւելի Աստուածաշունչ Գրքին կանոնը հաստատելու քան թէ Աստուածաշունչի պարզ էութիւնը հաստատելու համար:

Ձեռք ձեռնարկեր հոս յոռաջ բերել աւանդութեան ցուցմունքները, որոնք յայտնի են, եւ որոնք միանգամայն փաստ լինելով Աստուածաշունչ Գրոց փաւերականութեան՝ Աստուածաբանական գիտութեանց ուրիշ մէկ մասին մէջ կ'աւանդուին:

164.- ՆԵՐՔԻՆ ՓԱՍՏ.- Ունինք դեռ ուրիշ փաստ մըն ալ, Սուրբ Գիրքէն նոյնիսկ առնուած, որ կրկին կերպով կը թացատրուի: Առաջինն է՝ Ս. Գիրքին վրայ ընդհանուր տեսութիւնը, որ յայտ յանդիման կերպով ցոյց կու տայ իր աստուածաշնչութիւնը՝ իր ոճէն, հոգիէն, պարունակութենէն եւ դօրութենէն: Բողոքականներ ամենազլխաւոր կը նկատեն այս փաստը եւ կ'անուանեն «Համ կամ Ճաշակ Աստուածաշնչականութեան»: Բողոքականաց կողմէ այս փաստին քննադատուած գերադասութիւնը այն կրկին սկզբունքներէն է զորս ունին առնօնք եւ որոնցմէ մին է Ս. Գիրքը ընդունիլ իբրեւ միակ եւ այլամերժական կանոն հաւատոյ. իսկ միւսը, հետեւորդ առաջինին՝ մերժել Եկեղեցւոյ հաստատութիւնն ու իշխանութիւնը: Բայց մենք որ Եկեղեցւոյ մասին մեր տեսութիւնը արդէն պարզեցինք, պէտք չունինք այդ փաստին եւ կրնանք ընդունիլ զայն պարզապէս իբրեւ յաւելութեան հաստատութիւն՝ պարզաբանելու համար զլիաւոր սկզբունքը:

Սուրբ Գիրքէն առնուած միւս փաստը կը հաստատուի նոյն ինքն Ս. Գիրքէն կոչուած վիպութեանց վրայ: Պօղոս Ս. Գիրքը կը կոչէ «Ամենայն գիրք աստուածաշունչը

եւ օգտակար, ի մարդապետութիւն են՝ եւ ի յանդիմանութիւն եւ յուղղութիւն եւ ի խրատ արդարութեան» (Բ Տիմ. Գ 16): Թէպէտ Պօղոս կ'ականարկէ Հին Կտակարանին, սակայն նոյն է սկզբունքը Նոր Կտակարանի վերաբերմամբ եւս: Պետրոս կ'ըսէ. «Ի հոգւոյն սրբոյ կրեալք՝ խօսեցան մարդիկ յԱստուծոյ» (Բ Պետ. Ա 21): Խօսուածին համար բնուածը ճիշդ է նաեւ գրուածին համար: Պետրոս կ'ըսէ զարձեալ. «Պարտ է կատարել զոյն, զոր յառաջագոյն ասաց Հոգին Սուրբ ի բերանոյ Դաւթի» (Գործ. Ա 16) ու կ'ականարկէ Սաղմոսի խօսքին՝ «Որ ուտէր ընդ իս նա արար ինձ խաբէութիւն» (Սաղմ. Խ 40): Ու եթէ Դաւիթ ներշնչութեամբ գրած չըլլար, Պետրոս պիտի չկարենար ըսել թէ Հոգին Սուրբ էր որ կը խօսէր Դաւթի բերանով: Յովհաննու Կարապետի հայրը՝ Զաքարիա եւս նոյն իմաստով կ'ըսէր. «Որպէս խօսեցաւ բերանով սրբոցն՝ որք յաւիտենից՝ մարգարէք նորա էին» (Ղուկ. Ա 70):

165.- ԱՌԱՐԻՈՒԹԻՒՆԵՐ.- Հին եւ Նոր Կտակի Սուրբ Գրոց աստուածաշնչութեան դէմ եղած առարկութեանց զլիաւորն այն է թէ չկայ կրօն մը որ չկարծէ ունենալ Աստուծմէ ներշնչուած գիրքեր: Ուստի, ինչպէս չենք ընդունիր Հեթանոս Պարսից, Հնդկաց, Մահմետական Արարներու եւ ուրիշներու անուանեալ սուրբ գիրքերը, պէտք չէ նաեւ ընդունինք Հրէից եւ քրիստոնէից գիրքերը:

Սակայն այս պատճառաբանութիւնը անարժէք է բոլորովին. կարելի է միթէ մերժել ճշմարտութիւն մը՝ որովհետեւ շատ ստույգութիւններ կան, որոնք ոմանց կողմէ իբրեւ ճշմարտութիւն կ'ընդունուին: Ասոր համար էր որ մենք ըսինք արդէն թէ զլիաւոր փաստը այն է՝ որ կը հիմնուի քրիստոնէական Եկեղեցւոյ վրայ: Քրիստոնէական Եկեղեցիին ի նպաստ եղած ներքին եւ արտաքին նշանները յայտնի եւ հաստատուն են. եւ ինչպէս ճշմարիտ կրօնը ի բաց կը մերժէ ոչ-ճշմարիտ կրօնները, նոյնպէս եւ ճշմարիտ Աստուածաշունչը ի բաց կը մերժէ ոչ-ճշմարտները:

Ուրիշ առարկութիւն մը եւս կը հետեւ-

ցուի այն դժուարութիւններէն, որոնք կը ծնին Ս. Գրոց խօսքերէն եւ որոնք կը թուին երբեմն պարունակել սուտ եւ սխալ բաներ, կամ կ'երեւին հակասական: Ս. Գրոց բոլոր տողերն ու բառերը, մինչեւ անգամ նշանախեցերն ու կէտադրութիւնը այնքան մանր զննութեանց ու քննութեանց առարկայ եղած են հակառակորդներու եւ ողջամիտ մեկնողներու կողմէ, որ կարելի է ըսել թէ չը կայ դժուարութիւն մը որ առարկայ եղած չըլլայ ուշադիր քննութեան: Սուրբ Գրոց մեկնարանութեան կը պատկանի այս մասին մանրամասնեալ ցուցակներ կազմել՝ հաստատելու համար այդ առարկութեան որքան անհիմն ըլլալը: Մենք կը բաւականանանք բնելով հոս թէ չկայ դժուարութիւն մը որ նկատի առնուած չըլլայ, ու չկայ նոյնպէս նկատի առնուած դժուարութիւն մը որ լուծուած չըլլայ ուղղութեամբ, արագութեամբ կամ գոնէ մտահանելի հաւանականութեամբ:

166.— ՏՐԱՄԱՐԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆ
— Բողոքականները առարկութիւն կ'ընեն այն գլխաւոր փաստին դէմ զոր յառաջ բերին իրրեւ հիմնական փաստ, եւ որով ցոյց տուինք Ս. Գրքին աստուածաշնչականութիւնը՝ քրիստոնէական եկեղեցւոյ զօրութեամբ: Կ'առարկուի թէ տրամաբանութեան համեմատ, անհիմն ու սխալ է երկու բաներ փոխադարձաբար իրարմով ապացուցանելու ձեւը, որով ապացուցանելին ապացոյց կ'ըլլայ եւ ապացոյցը՝ ապացուցանելի: Մենք արդէն իսկ ըսինք թէ Ս. Գրքը կը գործածենք մեր փաստարկութեանց մէջ, սակայն անոր միշտ նոյն ուժը եւ նոյն զօրութիւնը չենք վերագրեր, եւ նոյն եղանակաւ չենք նկատեր զայն: Նախ, երբ ճշմարիտ յայտնութեան վրայ խօսեցանք, յառաջ բերինք Ս. Գրքը իրրեւ պարզապէս վաւերական պատմութիւն, եւ անով ցոյց տուինք թէ ճշմարիտ յայտնութիւնը՝ քրիստոնէական յայտնութիւնն է: Յետոյ, խօսելով քրիստոնէական յայտնութեան մասին, ներկայացուցինք Ս. Գրքը իրրեւ վաւերական տեղեկագիրք, եւ անով ցոյց տուինք թէ քրիստոնէութիւն է եկեղեցի եւ կազմակերպեալ ընկերութիւն իր բոլոր յատկութիւններով ու տարրերով: Իսկ քրիստոնէական ե-

կեղեցին հաստատելէ ետք էր միայն որ ձեռնարկեցինք ապացուցանելու Ս. Գրքին աստուածաշնչականութիւնը՝ եկեղեցիէն քաղուած փաստով: Այս կարգի պատճառաբանութեան մէջ տրամաբանական ոչ մէկ մոլորութիւն կայ, վասնզի թէ եւ Ս. Գրքը ծառայեց մեր ապացուցութեան համար, բայց ծառայեց իր զանազան յատկութեանց համեմատ, իրրեւ վաւերական պատմութիւններ կամ վաւերական տեղեկագիրք քրիստոնէութեան, կամ իրրեւ աստուածաշնչուած զրութիւններ: Այս վերջին հանգամանքը հաստատելէ վերջ միայն պիտի դործածենք զայն իրրեւ իսկապէս Աստուծմէ ներշնչուած գիրքեր՝ հաստատելու համար քրիստոնէական հաւատքին զերբնական ճշմարտութիւնը: Ապացուցանելին ապացոյցին հետ շփոթելու անտեղութիւնը աւելի կը տեսնուի Բողոքականաց զրութեան մէջ, զի անոնք եկեղեցւոյ հաստատութիւնն ու իշխանութիւնը ուրանալէ վերջ՝ ա'լ չունին ուրիշ փաստ աստուածաշնչութիւնը հաստատելու համար, բայց միայն աւանդութիւնը, կամ յստակ յայտնութիւնը՝ կամ նոյնինքն Սուրբ Գրքը: Արդ, ինչպէս պիտի տեսնենք իր տեղը, աւանդութիւնն ա'լ կը մերժեն անոնք, իսկ յստակ յայտնութիւն չկայ Սուրբ Գրքին համար, զի յայտնութիւնը խօսքով եղած է, եւ յայտնեալ վարդապետութիւնը զմեզ կը տանի եկեղեցիին: Իսկ Ս. Գրքը արդարեւ թէ՛ ապացուցանելի եւ թէ՛ ապացոյց կ'ըլլար, եթէ աստուածաշնչութիւնը հաստատելու համար ուրիշ ապացոյց չունենայինք:

167.— ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆՈՆՆԵՐՈՒՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ
— Ս. Գրոց աստուածաշնչութիւնը ընդհանրապէս հաստատելէ ետք, պէտք է ցոյց տալ նաեւ թէ ո՞ր գիրքերն են աստուածաշունչ, այսինքն խօսիլ Ս. Գրոց կանոնի մասին: Այս գլուխին սկիւրը մենք յառաջ բերինք անունները բոլոր այն գիրքերուն, որոնք այլեւայլ ցուցակներու մէջ յիշատակուած են եւ որոնք չորս խումբերու բաժնեցինք. Նախականոնք, Երկրորդականոնք, Պարականոնք եւ Տարականոնք: Այս վերջին երկուքը չեն կրնար իրր Աստուածաշունչ յիշուիլ, զի չունին սու-

դասակարգման աստիճանները ներշնչություններ տալու համար պետք է լինելու ոչ ներքին, ոչ արտաքին նշաններ ու վկայություններ: Խնդիր չի կրճատվում ըլլալ բնառ նախականություններու մասին, գիտնականության աստիճանները անհրաժեշտ են ընդհանուր աստիճաններին համեմատելու, ունենալով արդարեւ աստիճանաշարժական ներքին թէ արտաքին հաստատի նշաններ: Կը մնան հետեւաբար միայն երկրորդականությունները: Արդ, ինչ տեսակէտէ ալ նայուի խնդրին՝ վրայ, մեր Եկեղեցւոյ սեփական աւանդութեան եւ պաշտօնական կիրառութեան, Յոյն եւ Լատին Եկեղեցիներու աւանդական կարծեա՞յ, թէ Բողոքական Եկեղեցիներու կամայական տեսութեանց, երկրորդականություններու խնդիրն է որ ամենէն աւելի զըժուարութեան կը բախի:

Յայտնի է սակայն որ ասոնցմէ շատերը ոչ թէ ըստ ինքեան ընդունուած չեն իրենեւ Աստուածաշունչ, կամ պարզապէս մերժուած են Աստուածաշունչ նկատուիլ, այլ պատահական պարագաներ կամ թիրիմացութիւններ եւ կամ ծանօթութեանց պակասներ պատճառ եղած են որ նախնիներէն ոմանք չյիշատակեն Ս. Գրոց մասերէն մին կամ միւսը. եւ այսպիսի մասնաւոր լռութեան հետեւանքով է որ անոնցմէ մէկը կամ միւսը զուրս մնացած են Ս. Գրոց նախակարգեալ ցանկէն եւ յետոյ իբր յաւելուած գրուած անոր վրայ:

Բողոքականներն անգամ, այսինքն երկրորդականություններու ամենէն խիստ հակառակորդները, իրարու մէջ միարան չեն այս մասին. մինչ Լուտերականները չեն ընդունիր, Գալլիկականները կ'ընդունին անոնցմէ մին կամ միւսը:

168.— ՍԱՆՈՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ.— Ըստ մեզ, Սուրբ Գրոց կանոնի կազմութեան խնդիրը ուղղակի եւ անընդմիջաբար ընդհանուր Եկեղեցւոյ իշխանութեան պատկանեալ հարց մըն է: Սակայն ընդհանուր Եկեղեցին իր երեք Տիեզերական Սուրբ Ժողովներուն մէջ ոչ առիթ ունեցաւ գրադիլ Ս. Գրոց կանոնի հարցով, ոչ ալ կազմեց զայն: Այս պատճառաւ, մենք այս Տիեզերական Ժողովներէն պաշտօնապէս կազմուած Ս. Գրոց կանոն մը չունինք. Յոյներ ար չունին իրենց ընդու-

նած Ժողովներէն այդ մասին կազմուած կանոն մը: Իսկ Լատիններ պինդ կը պահեն այն կանոնը որ իրենց Տրիտենտեան Ժողովին մէջ կազմուեցաւ ԺԶ Դարու կիսուն: Բայց այդ Ժողովն ալ անպահ զուսմարուած է եւ չունի տիեզերական Ժողով նկատուելու պայմաններուն լրութիւնը: Ուստի Լատին Եկեղեցւոյ մասնաւոր աւանդութեան ուժ միայն կրնայ ունենալ Տրիտենտեան կանոնը, եթէ կ'ուզենք վերջին գործերուն ուժ տալ:

Ուրեմն, առ ի չգոյէ ընդհանուր Եկեղեցւոյ տիեզերական Ժողովէ մը կազմուած Ս. Գրոց կանոնի, այսինքն նախականոն եւ երկրորդականոն զրոց պաշտօնական ցուցակի, պարտաւորուած ենք միայն կազմել զայն՝ մեր Եկեղեցւոյ մասնաւոր աւանդութեանց համեմատ, բաղդատութեամբ նոյն ատեն միւս Եկեղեցիներու աւանդութեանց, յառաջ բերելով հնազոյն աւանդութիւններն եւ ազգային ժողովոց որոշմունքը այս մասին:

Մենք Աստուածաշունչ Գրոց նուիրուած այս գլուխին սկիզբը փոքր ի շատէ խօսեցանք արդէն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ այս մասին ունեցած գրութեան վրայ, եւ զանց կ'ընենք երկարաբանել հոս, քանի որ Աստուածաշունչի վերաբերեալ այս կարգի խնդրոց քննութիւնը կը պատկանի մասնաւոր գիտութեանց, որոնք են Մեկնախօսութիւն եւ Քննարանութիւն Ս. Գրոց:

Վերեւ կատարուած խորհրդածութեանց համեմատ, զրեթէ բոլոր երկրորդականոն համարուած Գիրքերը Աստուածաշունչ են իսկապէս, եւ իբր այդպիսիներ ունին սոյն այն ուժն ու զօրութիւնը՝ զոր ունին նախականոնները: Անոնք Ս. Հարց, վարդապետաց եւ աստուածաբաններու զիրքերուն մէջ հաւատարմապէս ի կիր առնուած են ապացուցութեանց եւ մեկնախօսութեանց ընթացքին: Սակայն, զուր յիշմբու եւ առարկութեանց տեղի չարուելու համար, շատ անգամ ցերեանական ճամբատութեանց եւ աստուածային խորհրդաց ապացուցութեանց եւ փաստարկութեանց մէջ նախ նախականոն Գրոց վկայութիւնները յառաջ կը բերենք, եւ յետոյ անոնց վրայ կ'աւելցնենք երկրորդականոններէն աստուածները:

169.- ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՑ.- Ս. Գրոց կանոնի խնդիրէն ետք կու գայ Ս. Գրոց մեկնութեան հարցը: Ինչպէս բացատրեցինք երկարօրէն, Աստուածաշունչը մարդկային գործ մըն է իբրեւ գրեւածք, խօսք ու բառ. օրինակներու հարադատութիւնը, գլուխներու եւ համարներու բաշխումը, եւ կէտադրական տրոհմունքները մանաւանդ՝ բացարձակապէս մարդկային գործեր են: Այս պատճառաւ, բոլոր այն կանոնները որոնք կ'օգնեն ընդհանրապէս գիրքերու մեկնութեան եւ հասկացողութեան, կ'օգնեն նմանապէս Ս. Գիրքի մեկնութեան եւ հասկացողութեան: Ուստի, մեկնաբանութեան գիտութիւնը կ'աւանդէ նաեւ մեկնութեան ընդհանուր կանոնները:

Սակայն Ս. Գիրքը բնութեամբ շատ կը տարբերի ուրիշ գիրքերէ. այդ տարբերութիւններն եւ գլխաւորաբար.

ա) Կրօնական պարունակութիւն, թէ՛ առական եւ թէ՛ բարոյական մասամբ:

բ) Գերբնական յայտնութիւն թէ՛ բնական եւ թէ՛ գերբնական ճշմարտութիւններու:

գ) Աստուածաշունչութեան յատկութիւն, զոր ցոյց տուինք արդէն:

դ) Ասացուածներու ճոխութիւն, որ արդիւնք է թէ՛ գերբնական ծագումին, թէ՛ յոյժ հնութեան եւ թէ՛ ինքնուրոյն ոճին:

Արդ, մեծամեծ տարբերութիւնները որոնք կան Ս. Գրոց եւ ուրիշ գիրքերու միջեւ, ցոյց կու տան յատուկ մեկնաբանութեան մը հարկին անհրաժեշտութիւնը:

Եկեղեցւոյ մասին խօսած ատեն ցոյց տուինք թէ անիկա իշխանութիւն ունի, թէ աւուր այդ իշխանութիւնը վարչական եւ ուսուցչական է միանշանակ, թէ ուսուցչական իշխանութիւնը պէտք է ունենայ իրական ապահովութիւն, եւ թէ իրական ապահովութեան համար անիկա պէտք է ունենայ իրական անխալտութիւն: Արդ, այդ ամէնը կապ ունին յայտնութեան աւանդին հետ, որ Ս. Գիրքն է նոյնիսկ, ըլլալով յայտնութեան աւանդին զէթ գլխաւորագոյն եւ պատուականագոյն մասը: Այդ պատճառաւ, Ս. Գրքին պարունակութիւնը չի կրնար օտար կամ անջատ համարուիլ յայտնութեան աւանդին, եւ ինչ որ ամբողջին

համար կ'ըսուի, մասին համար եւս կ'ըսուի:

Արդ, համառօտ եւ զիւրին պատճառաբանութեամբ մենք ցոյց կու տանք թէ Եկեղեցւոյ ուսուցչական անխալ իշխանութիւնը կը տարածուի նաեւ Ս. Գրոց մեկնութեան այս իմաստին վրայ, կամ թէ՛ Ս. Գիրքը իր մեկնութեամբը եւ իմացուածովքը չի կրնար դուրս մնալ ուսուցչական գերազոյն իշխանութենէն եւ կամ ձգուիլ մասնաւոր անհատի մը ձեռքը, այնպէս որ ամէն մէկը կարող զգայ ինքզինք ուղածին պէս հասկնալ զայն եւ ուղած կերպով կրօն ու յայտնութիւն կազմել, եւ Քրիստոսի յայտնած վարդապետութիւնը ուղած կերպով փոփոխել: Այս եւ այսպիսի ուրիշ անտեղութիւններ բացատրեցինք Եկեղեցւոյ ուսուցչական իշխանութեան մասին խօսած ատեն:

Յայտնի է ուրեմն թէ Ս. Գրոց մեկնութիւնը պէտք է կատարուի համաձայնութեամբ յայտնութեան եւ աւանդին միւս աւելիւրներուն, որոնք են Եկեղեցին եւ աւանդութիւնը:

170.- ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.-

Արեւմտեանները, այսինքն Հռոմէականները եւ Բողոքականները, այս մասին երկու ծայրայեղ դրուժեանց մէջ կ'իյնան: Առաջինները կ'ուզեն ամէն բան վերադրել Եկեղեցւոյ եւ աւանդութեան, այնպէս որ զրբեթէ ոչինչ կը մնայ Ս. Գիրքին՝ զոր իրենց ուղած կերպով կը բռնադրօսեն. իսկ երկրորդները ընդհակառակը, ամէն բան կը վերադրեն Ս. Գրոց, առանց Եկեղեցւոյ եւ աւանդութեան գործակցութեան, կենդանի եւ գործօն իշխանութիւնը ոչնչացնելու եւ յայտնութեան աւանդը անձնիւր անհատի քմահաճ կամքին մատնելու աստիճան:

Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին կը ճանչնայ մի եւ միակ յայտնութիւն մը, որ է ուղիղ եւ ճշմարիտ վարդապետութիւնը քրիստոնէութեան, եւ զայն կ'ընդունի յանձնուած պահպանութեանը երեք աղբիւրներու կամ միջնորդներու, որոնք են Ս. Գիրքը, Եկեղեցին եւ բանական աւանդութիւնը: Ու այս իսկ պատճառաւ երեք միջոցներէն եւ ոչ մին կ'անջատէ միւսներէն, այլ իբրեւ ճշմարիտ վարդապետութիւն՝ գերազոյն կանոն ցոյց կու տայ երեք աղբիւրներուն եւ

միջնորդներուն զուգրնթաց զօրութիւնը : Հետեւաբար, Ս. Գիրքը կը հասկնայ ու կը մեկնէ Եկեղեցւոյ եւ աւանդութեան կանոններուն համեմատ : Արդ, այս մեծ սկզբունքին կանոնները կ'աւանդէ Ս. Գրոց մեկնաբանութեան գիտութիւնը :

171. — Ս. ԳՐՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ — Համառօտ կերպով խօսինք նաեւ Ս. Գրոց թարգմանութիւններու մասին, որովհետեւ կարեւոր եւ ընդարձակ տեղեկութիւնները Քննարանութեան մէջ կը տրուին, ուր թարգմանութիւններու հետ կը խօսուի նաեւ Ս. Գրոց բնագրական լեզուներուն մասին :

Բնագրական լեզուներն են բուն եբրայեցիներ՝ Հին Կտակարանի բոլոր Նախականոններուն եւ երկրորդականներէն ոմանց համար :

Ստորին եբրայեցիներ, Ասորա-Քաղղեքէն կոչուած, երկրորդականներէն ոմանց համար :

Յունարէնը՝ Հին Կտակարանի քանի մը գիրքերուն եւ Նոր Կտակարանի գրեթէ բոլոր գիրքերուն համար :

Իսկ թարգմանական լեզուներուն մէջ հընադոյնն է յունարէնը, որով կատարուած են Եօթանասնից կամ Աղեքսանդրեան թարգմանութիւնը Քրիստոսէ առաջ, եւ Ալիւզասինը, Սիմաքոսինը եւ Թէոփոլոսինը՝ Քրիստոսէ ետք :

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՑ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Թարգմանութեանց մերարեւելայ երկու խնդիրներ կան :

Առաջինը այն է՝ թէ կարելի՞ է թարգմանութիւնները իրրեւ բուն Աստուածաշունչ Գիրքեր ընդունիլ :

Այս մասին հաստատական է մեր պատասխանը : Որովհետեւ կը տեսնենք որ այդ սովորութիւնը հաստատապէս ընդունուած է բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներէն, որոնք Աստուածաշունչ Գիրքերը իրենց գրական լեզուներով թարգմանելով կը կարդան իրենց պաշտամունքներու միջոցին, եւ կը պատւեն ու կը համբուրեն իրենց թարգմանելու Ս. Գրոց մատեանները մինչեւ իսկ չափեր

ժամանակագրական կարգով երկրորդն են ասորերէնը եւ քաղղեքէնը, որոնք երկրորդ եւ երրորդ դարերուն են կատարուած :

Յետոյ կու գան Հայերէնը եւ լատիներէնը՝ Ե Դարուն սկիզբը :

Ապա կու գան եգիպտերէնը (որ զպտերէնն է), եթովպերէնը, արաբերէնը, պարսկերէնը եւ վրացերէնը՝ Ե եւ 2 Դարերուն :

Ամենէն վերջ կու գայ սլաւոներէնը, Թ Դարուն, որ եւ կը փակէ Հին թարգմանութիւններու շարքը :

Այս թարգմանութիւնները յարգի են Եկեղեցւոյ մէջ, եւ փոխադարձաբար կը ծառայեն բացայայտելու եւ մեկնարանելու նոյնիսկ բնագիրներուն զօւարին կէտերը :

Նոր լեզուով թարգմանութիւնները ոչ կատարուեցան, այսինքն Բողոքականութեան ծագելէն ետք, երբ Տեստեանեան ազգերը ուղեցին թօթափել լատիներէնը՝ որ մինչեւ այն ատեն համարուած էր ծիսական լեզու բովանդակ Արեւմտեան Եկեղեցիներուն մէջ : Այդ շարժումը առիթ տուաւ Հրոսոմէական ազգերուն ալ հետզհետէ թարգմանել Ս. Գիրքը ամէն մէկ լեզուի, եւ յետոյ գրեթէ մրցում մը տեղի ունեցաւ աստուածաշնչական զանազան ընկերութիւններու միջեւ՝ Ս. Գիրքը բազմաթիւ լեզուներու թարգմանելու :

Իրենց արիւնը թափած են անոր պաշտպանութեան համար :

Միեւնոյն բանը կը հաստատուի նաեւ Հրէից օրինակով. անոնք իրենց զաղթափայլերուն մէջ, մանաւանդ Եգիպտոս, պէտք զգացին յունարէն լեզուով Ս. Գիրք ունենալու. հետեւաբար Եօթանասնից թարգմանութիւնը կատարելով մեծ խնամքով, զայն կը պատուէին բնագիրին հաւատար :

Ի վերջոյ կը տեսնենք նաեւ թէ Նոր Կրտակարանի սրբագիր հեղինակները իրենց գիրքերը գրած ատեն Եօթանասնից թարգմանութիւնն է որ կը գործածեն իբր Սուրբ Գիրք, եւ Հին Կտակարանէն մէջբերումներ

Բայց այդ պատիւը Հին թարգմանութիւններուն է որ պէտք է ընծայենք, որովհետեւ անոնք նախ՝ աւելի խնամքով եւ երկիւղածութեամբ կատարուեցան, յետոյ՝ ժամանակով աւելի մօտ էին յայտնութեանց եւ աւանդութեանց, ապա՝ ո՛չ թէ հակառակութեան, այլ հոգեւոր նպատակաւ կատարուեցան, եւ վերջապէս՝ հաստատուած են նախնի հարց եւ վարդապետաց եւ ժողովներու, որ է ըսել՝ եկեղեցւոյ հեղինակութեամբ եւ վկայութիւններով:

Երկրորդ խնդիրն այն է թէ պէ՞տք է Ս. Գիրքը որեւէ լեզուի թարգմանել կամ անգամ մը թարգմանուած լեզուով կրկին թարգմանել: Ըստ մեզի, ոչ մէկ անպատեհութիւն կայ այդ տեսակէտով, որովհետեւ նորերը էութեամբ կը նոյնանան հիններուն հետ, որոնց նպատակն է դիւրացնել աստուածային յայտնութեան հասկացողութիւնը այն ազգերուն մէջ՝ որոնք քրիստոնէութիւնը ընդունած էին եւ ստիպուած էին իրենց լեզուներով Սուրբ Գիրքը ունենալ:

Պէտք է գիտել միայն թէ ատկէ երբեմն դորձնականին մէջ այնպիսի անպատեհութիւններ յառաջ կու գան, որ նոր թարգմանութիւնը աւելի վտանգաւոր կը դառնայ քան օգտակար: Շատ անգամ թարգմանիչները հակառակութեան եւ նորասիրութեան կերքերէ յուզուած, Աստուածաշունչին խօսիլ կու տան այնպիսի բաներ՝ զորս իրենք կ'ուզեն ըսել եւ լսել: Երբ մէկը ունի այսպիսի վտանգներու դէմ զգուշաւորական վերաբերմունքի լրջութիւն, կը գործէ եկեղեցական իշխանութեան հետ միաձայն, երբեք իր միտքը չի խառներ Ս. Գիրքի միտքին, եւ անոր պարզ իմաստներուն տեղ մեկնութիւններ եւ հակացողութիւններ չի դրներ ընտ, կրնայ Ս. Գիրքը թարգմանել նոր լեզուի, նաեւ, զոր օրինակ, աշխարհարար հայերէնի՝ որ Հայ ժողովուրդի խօսակցական եւ սովորական լեզուն է:

Միայն թէ, ի պատիւ մեր նախնեաց կատարած հայերէն թարգմանութեան, պէտք չէ մոռնա՞նք թէ այնքան պարզ եւ յստակ ո՛ւնով է եղած մանաւանդ նոր կտակարանի

թարգմանութիւնը, որ անդադէտներն ալ դիւրութեամբ կը հասկնան զայն. իսկ ուր որ իմաստն ինքնին դժուարին եւ մեկնութեան կարօտ է, աշխարհիկ լեզուով թարգմանութեան ատեն ալ կը մնայ նոյնպէս:

Այսպէս ըսելով երբեք չենք ուզեր կատարել տակ դնել նոր թարգմանութեանց օգտակարութիւնը, ցորչալի անոնց նպատակն է հաւատացեալներու իմացնել կամ իմանալի դարձնել Աստուածաշունչի Գրքին պարունակութիւնը, առանց ծառայելու իրեւ միջոց աստուածաբանական գիտութեանց եւ եկեղեցական քարոզչութեանց:

172.՝ Ս. ԳՐՈՅ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. Ս. Գրքին վերաբերմամբ վերջին խնդիրն է ընթերցանութեան հարցը: Այս մասին դարձեալ հակընդէմ կարծիքներ ունին Հոռոմէականներն ու Բողոքականները, զի այս վերջինները զայն կը համարեն բոլոր հաւատացեալներուն համար դիւրամատչելի եւ դիւրահասկնալի գիրք մը, մինչ առաջինները զայն կը նկատեն արդիւնաւ եւ անմերձեանալի բոլոր հաւատացեալներուն:

Մեր Սուրբ եկեղեցին ոչ միայն չարդիւնէր, այլ նաեւ կը յորդորէ ամէնքն ալ Ս. Գրոց ընթերցանութեան. մեր Հին գրականութեան մէջ կան պատմական յիշատակութիւններ, որոնք կը հաստատեն թէ Հայ զինուորներն իսկ «զգիրս սուրբս ուսեալք ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին եւ զընկերսն քաջալերէին» եւ թէ կիներուն համար անգամ «Ասղմօսք էին մրմունջք երգոցն, եւ ընթերցումք Սուրբ Գրոց՝ կատարեալ ուրախութիւնք», ինչպէս կը գրէ Եղիշէ իր պատմութեան մէջ:

Մեր միտքը աւելի եւս պարզաբանելու համար, ըսենք թէ Ս. Գրոց պարունակութիւնը կրնայ բաժնուիլ չորս մասերու.

- ա) Տեսական
- բ) Բարոյական
- գ) Պատմական
- դ) Մարդարէական

Ասկայն այս չորս մասերէն տեսականը սակաւ է եւ մարդարէականը՝ շատ աւելի

երբ կ'ընեն՝ յունարէն նոյն թարգմանութիւնը ունին իրենց առջեւ:

սակաւ. այնպէս որ Ս. Գրոց բովանդակութիւնը զրեթէ պատմական է եւ բարոյական: Արդ, յայտնի է թէ բարոյականը խրատ է պարզապէս կամ ազօթք առ Աստուած, իսկ պատմականը՝ խրատ օրինակեալ կամ խրատ օրինակներով հաստատուած: Հետեւաբար հաւատացեալները կրնան օգտուիլ այս երկուքէն ալ, եթէ միայն տեսականներուն եւ

մարդարէականներուն մէջ զգուշանան չլեզիլ ընկալեալ սկզբունքներէն եւ վարդապետութիւններէն, եւ յանձնապատասխանողինութեամբ չյառաջանան իրենց անձանօթ ճամբաներու մէջ:

Այստեղ կը վերջանայ Ս. Գրքին, այսինքրն աստուածային յայտնութեան երկրորդ միջնորդին մասին մեր բնական առաջադրած համառօտ խօսքը:

(Շար. 7)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԳԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

